

Eugene McCaffrey OCD

Pisma
ŚW. TERESY
Z ÁVILA

Wprowadzenie

Flos Carmeli
Poznań 2014

Tytuł oryginału:
Eugene McCaffrey OCD, *The Writings of St Teresa of Avila:*
An Introduction

Tłumaczenie:
Beata Moderska

Korekta:
Zofia Błajek

Imprimi potest:
O. Łukasz Kansy, Prowincjał
Warszawa, dnia 3.10.2014 r.; L.dz. 337/P/2014

Nihil obstat:
O. Placyd Paweł Ogórek OCD, Cenzor
Poznań, dnia 25.09.2014 r.

Imprimatur:
Bp Damian Bryl, Wikariusz Generalny
Poznań, dnia 8.10.2014 r.; N. 5847/2014

© Copyright by FLOS CARMELI, 2014

Wydawca:
FLOS CARMELI Sp. z o.o.
ul. Działowa 25, 61-747 Poznań
tel.: 61 85 60 834; fax: 61 85 60 947
www.floscarmeli.pl

Druk:
TOTEM – Inowrocław

ISBN
978-83-64430-32-9

PRZEDMOWA

Pięćsetne urodziny św. Teresy z Ávila przypadają 28 marca 2015 roku. Jest to błogosławione zaproszenie do zagłębienia się w rozważaniach nad dziedzictwem i nauczaniem jednej z najwybitniejszych kobiet XVI wieku. Teresa odcisnęła niezatarty ślad na historii duchowości i Kościoła nie tylko w swoich czasach, ale i na następnych pięciu wiekach. Jest niezwykle zdolną nauczycielką, przekonującą pisarką, przewodniczką duchową oraz czarującą kobietą o wielkim wdzięku. Nie bez powodu jest pierwszą kobietą obdarzoną tytułem Doktora Kościoła.

Celem tej niewielkiej książeczki jest proste przedstawienie jej pism. Nie jest to dogłębna analiza jej prac. Istnieje wiele wspaniałych opracowań, studiów i komentarzy dotyczących zarówno całego jej dorobku, jak i poszczególnych dzieł¹. Moim ogólnym

¹ Niektóre z tych prac są wymienione w rozdziale: „Dalsza lektura”, na końcu tej książki.

celem było zebranie w jednej małej książeczce głównych myśli przewijających się w obszerniejszych i bardziej naukowych dziełach. W miarę upływu lat doszedłem do wniosku, że dla wielu ludzi pierwszym pytaniem nie jest wcale: „Od czego mam zacząć?”, ale „Od czego zaczęła Teresa? Jak to się stało, że osoba tak niechętna pisaniu stworzyła tak wiele arcydzieł w dziedzinie duchowości, tak cennych dzieł literackich?”. Zamierzałem zatem przekazać podstawowe i niezbędne informacje o książkach, które Teresa napisała, o powodach, dla których je pisała oraz o treści każdej z nich.

Pisma Teresy stanowią odbicie jej życia i czasów, w jakich przyszło jej żyć. Pierwsze dwa rozdziały stanowią próbę opisu realiów historycznych i społecznych XVI-wiecznej Hiszpanii, tak aby dostrzec uwarunkowania rodzinne Teresy oraz klimat kulturowy i religijny, w jakim pisała. W rozdziale trzecim zobaczymy, jak rozwijał się jej styl pisania. Rozdział czwarty poświęcony będzie genezie każdego dzieła i ogólnemu zarysowi treści w nim zawartej, a rozdział następny wskaże wpływy historyczne i literackie, które nadały tym treściom określoną formę i kształt. Ostatni rozdział jest propozycją

przeglądu centralnych tematów i motywów tworzących trzon nauczania Teresy.

Jako wstęp do dyskusji nad dziełami Teresy od Jezusa zamieściłem krótką *Chronologię*, zawierającą najważniejsze daty i wydarzenia z jej życia. Na końcu książki zamieściłem listę dalszych lektur dotyczących dzieł Świętej, obszerniejszych i bardziej wyczerpujących. Być może czytelnik zechce po nie sięgnąć.

W rozdziale zamykającym jej autobiografię Teresa mówi o tym, jak trudnym zadaniem było pisanie w sytuacji braku czasu. Jednak dodaje:

ale szczęśliwy będzie ten trud, jeśli udało mi się na tyle trafnie coś powiedzieć, że choć raz Pan będzie za to wychwalany¹.

Ż 40,23

Im dogłębniej czytamy jej pisma, tym bardziej wychwalamy Pana i podziwiamy Teresę. Dzięki niej, dzięki trudom i wysiłkom, jakich się podjęła, możemy dzisiaj, 500 lat później, karmić się słowami prawdy i życia, znajdować zachętę i inspirację w jasnych wskazówkach i praktycznej mądrości jej nauczania.

15 października 2013 roku
Święto świętej Teresy z Ávila

Rozdział 3.

TERESA JAKO PISARKA

Teresa była pisarką niepowtarzalną. Nie była „autorką” w zwykłym znaczeniu tego słowa: wołała kołowrotek od pióra! Była zbyt świadoma nieudolności swego prostego stylu¹, braku czasu i słabej pamięci. Nigdy nie podjęła decyzji o „napisaniu książki”: zawsze pisała na czyjeś polecenie. Stawiała sobie za cel opisanie własnych doświadczeń modlitewnych dla spowiedników, albo dla pouczenia sióstr karmelitanek. Kiedy cel ten osiągnęła, uznawała, że spełniła swą powinność.

Dd 16,13

A jednak była urodzoną pisarką. Pierwsze wrażenie, jakie odnosi się w zetknięciu z jej pismami, to z pewnością podziw dla jej rozsądku i umiejętności przekazywania rzeczy ważnych za pomocą słów prostych i zrozumiałych. Bystrość umysłu, wrażliwość i duże poczucie humoru nadają jej pisarstwu bardzo ludzki wymiar i powodują, że Teresa zaliczana jest do najbardziej przystępnych mistyków chrześcijańskich. Błyskotliwa inteligencja i twórcza wyobraź-

nia, wycucie życia i ludzi to cechy charakteryzujące wielkich pisarzy. Poza tym Teresa obdarzona była nadzwyczaj ważnymi przymiotami: zdolnością do przyjaźni i współczucia, wielkim poczuciem humoru i zdrowym rozsądkiem. Potrafiła wyrażać prawdy Boże i ludzkie w sposób jasny i naturalny. Nie ma w jej pismach śladu sztuczności; jest całkowicie uczciwa, pełna pasji, entuzjazmu i szczerości. Od pięciu stuleci jej prosty, nieomal surowy styl zachwyca rzesze czytelników.

3.1. PISARSTWO DORYWCZE

Jako pisarka „z doskoku”, Teresa nigdy nie wypracowała jakiegoś literackiego „stylu”. Jej geniusz pisarski ma swe korzenie w fakcie, że pisała, tak jak mówiła – szczerze, bez zadęcia. Czasem jej pisma czyta się jakby to był zapis wywiadu niepoddanego redakcji. Jej spontaniczność daje poczucie intymności rozmowy i usprawiedliwia jej tendencję do dygresji i powtórzeń. Nigdy nie jest nudna czy monotonna, choć czasem, czemu by jako pierwsza przytaknęła, trudno nadążyć za jej myślami!

W przypadku niektórych pisarzy możliwe jest odzielenie ich nauczania od osobowości. Nie można

tego uczynić w przypadku Teresy: jest ona tożsama ze swymi pismami. Czytać jej pisma, to poznawać Teresę. Każda strona ukazuje jej silną i żywą osobowość. Pisała na podstawie własnych doświadczeń; unikalna wartość jej pism bierze się stąd, że stanowią odbicie bogactwa jej duchowej wędrówki. Jej pisma są jej życiem, wiernym sprawozdaniem rozwoju jej dynamicznej duszy.

Teresa nie zajmowała się teologią duchowości jako taką, ale duchowością, którą przeżywała. „Teologizowanie” było dla niej czymś wtórnym. Jej pisma nie są ani systematyczne, ani naukowe; nigdy nie ukrywała swego braku wiedzy. Jednakże jej słowa mają w sobie autentyzm, chwytają istotę ludzkiego doświadczenia duchowego. Ta przystępność i konkretność spowodowały, że stała się jednym z najlepszych przewodników duchowych.

3.2. PISAŁA TAK, JAK MÓWIŁA

Teresa miała niewielkie przygotowanie do pisania. Generalnie, umiała pisać – i niewiele więcej! Była w stanie konstruować jasne, proste zdania, wyrażać się za pomocą potocznego języka, ale o sztuce pisarskiej nie wiedziała nic. Obojętne jej były zasady

gramatyki i składni. Rzadko używała wielkich liter, znaków zapytania czy kropek; jej pisma pozbawione są podziałów na paragrafy i nagłówków, unikała wszelkich skrótów. Używała dialektu kastylijskiego, pisała fonetycznie, czerpała z codziennego słownictwa. Teresa pisała zdaniami: jej rękopisy to masywne zbiory zdań. W gruncie rzeczy, jej twórczość to raczej pisma niż książki.

Pomimo że przeczytała sporą ilość dobrych książek z duchowości, trudno jest ocenić, w jakim stopniu wpłynęły one na jej rozumienie życia duchowego. Wiele z tych książek było mocno stylizowanych i niezrozumiałych dla niej, wiele niezgodnych z jej charakterem. Wyjątkiem były *Wyznania* świętego Augustyna i *Listy* świętego Hieronima. Z pewnością bezpośredni i pełen wigoru styl świętego Hieronima silnie do niej przemawiał, a ślady jego wpływu znajdujemy później w jej własnych listach. Lektura *Wyznań* świętego Augustyna musiała, w sposób mniej czy bardziej uświadomiony, rzutować na to, jak Święta z Ávila pisała własną autobiografię kilka lat później.

3.3. „NIE JESTEM STWORZONA DO PISANIA”

Pozostaje więc faktem, że święta Teresa miała niewielkie, jeśli w ogóle jakieś, formalne przygotowanie do pisania. Aby być wielkim pisarzem, potrzeba czegoś więcej niż tylko czytania, choćby to była dobra lektura. Jest to stwierdzenie szczególnie prawdziwe w odniesieniu do Teresy, gdyż pisała na podstawie księgi własnego doświadczenia. Nie sięgała do innych książek po inspirację, rzadko nawiązywała do innych autorów lub cytowała ich dzieła. Tym bardziej niezwykła jest jej twórczość: nie tylko bowiem treść jej doświadczeń jest jej własna, ale i forma pisarska, jaką im nadała.

Teresa nie miała aspiracji pisarskich i często wyrażała głęboką niechęć do pisania, nieustannie przytaczając różnorakie przeszkody i problemy: szumy w głowie, słabą pamięć, brak wykształcenia... Błagała ojca Graciána:

Na miłość Boską, pozwól mi zająć się przedzeniem i chodzić do chóru, by wypełniać swe religijne obowiązki

jak inne siostry. Nie zostałam stworzona do pisania; nie mam do tego ani zdrowia, ani zdolności⁴.

Napięcia i lęk, jakich Teresa doświadczała z powodu braku doświadczenia i formalnego przygotowania do pisania nie stały się bynajmniej powodem braku ostatecznej doskonałości dzieła. Wręcz przeciwnie – stały się czynnikiem ubogacającym jej pisma, nadającym im rys całkowitej swobody i spontaniczności. Teresa wolna była od ograniczeń gramatyki i składni, ale, co ważniejsze, także od założeń teoretycznych poszczególnych szkół duchowości. Mogła swobodnie wyrażać własne poglądy i doświadczenia na swój własny, indywidualny sposób, z niezależnością i oryginalnością właściwą geniuszom.

3.4. PISANIE DZIESIĘCIOMA RĘKAMI

Zasadniczo Teresa pisała w swej celi, nie przy stole czy biurku, ale kucając na podłodze przy małym parapecie okiennym. Pisała piórem, bardzo dobrym atramentem, na papierze dobrej jakości. Nalegała,

⁴ Ze Wstępu do *Zamku wewnętrznego*, w: *The Complete Works of Saint Teresa of Jesus*, vol. 2, ed & tr. E. Allison Peers, Sheed & Ward, London 1946, s. 189.

aby wszystko to pochodziło z Ávila, co znacząco przyczyniło się do zachowania manuskryptów w dobrym stanie. Wiele pism powstawało wczesnym rankiem po Komunii świętej, albo późną nocą, przy słabym świetle, często po intensywnym dniu pracy czy podróży.

Wielu świadków potwierdza, że pisała bardzo szybko i intensywnie. Sama Teresa stwierdza:

Chciałabym mieć dziesięć rąk i pisać wszystkimi, a tak jedno zapomina się przez drugie¹.

Dd 20,6,
nota 101

Nieustannie przerywano jej pisanie, czasem musiało minąć sporo czasu – tygodnie, miesiące – nim mogła podjąć je na nowo. Podczas samego pisania nigdy nie czytała ponownie tego, co napisała, prawie nigdy nie robiła skreśleń ani nie nanosiła poprawek.

Zazwyczaj pisała nie mając dość czasu na spokojne sformułowanie myśli. Nie robiła szkiców ani planów. Pisała, a materiał sam się organizował zgodnie z tym, co zamierzała przekazać. Generalny plan jej dzieł jest widoczny dopiero po ukończeniu pracy. Często, mając w głowie tylko ogólny zarys, sama nie wiedziała, jaka będzie struktura książki:

Napiszę również i o innych rzeczach, w miarę jak mi przyjdą na myśl i Pan mi da ich zrozumienie. Nie wiedząc zawczasu, co mi wypadnie powiedzieć, nie mogę mówić porządkiem¹.

Dd Prol., 2

Po zakończeniu pisania miała świadomość wartości swego dzieła. Znajdowała wiele satysfakcji i radości w tej pracy, stąd też jej macierzyńska troska o wszystkie swe dzieła. Była swoim własnym redaktorem, bardzo krytycznym, i podjęła się zadania przekształcenia pism w książki. Podzieliła je na rozdziały, opatrzyła tytułami i nagłówkami, dokonała korekt i usunęła błędy. Należy podkreślić wartość nagłówków i tytułów dodanych przez Teresę do każdego rozdziału, gdyż pokazują one jej własny osąd wartości danej części książki. Przepisała ponownie dwa ze swych głównych dzieł: *Księgę mojego życia* i *Drogę doskonałości*. Krótko przed śmiercią kilkakrotnie poprawiła *Drogę doskonałości* przed wysłaniem jej do druku.

3.5. „BĘDĘ MUSIAŁA SKORZYSTAĆ Z PEWNEGO PORÓWNANIA”

Pisma Teresy są barwne i pełne polotu, ale nade wszystko są konkretne i praktyczne. Nie znosi ona abstrakcji i terminów technicznych. Wszystkie opisy rzeczywistości duchowej są bezpośrednie i realne, czy dotyczą modlitwy jako rozmowy z Bogiem, czy pokory jako kroczenia w prawdzie. Ma wielką siłę perswazji i rzadką zdolność ukazywania tego, co trudne, jako możliwe albo wręcz łatwe. Jakkolwiek ostateczne wymagania *Drogi doskonałości* są równie naglące jak te przedstawione przez Jana od Krzyża w *Drodze na Górę Karmel*, Teresa podaje je z macierzyńską delikatnością i cierpliwością, zezwalając na słabości i niekonsekwencje ludzkiej natury.

Teresa jest pisarką z polotem i często korzysta z uśmiechu i metafory: „Będę musiała skorzystać z pewnego porównania”^{11,6}, powie. Jej twórczość obfituje w obrazy pełne życia i świetne porównania – jest ich ponad czterysta we wszystkich pismach. Liczne są obrazy wody, ognia i światła, wizerunki kwiatów, ptaków, zwierząt, bitew, podróży lądowych i morskich, przepiękna metafora jedwabnika, zaskakujące porównania do gry w szachy i walki

byków! Pomagają jej one organizować wątki myślowe, dodają jej koncepcjom lekkości i zabarwiają humorem.

Niektóre z nich, jak wielkie alegorie drogi, zamku czy ogrodu, wręcz budują strukturę najważniejszych dzieł. Inne, pomniejszych, bardziej przypadkowe, jakby dorzucone od niechcienia, pojawiają się na każdej niemal stronie, barwiąc dowcipnie wiele z jej komentarzy i obserwacji: świętego Piotra z Alcántary opisuje jako mężczyznę utworzonego z korzeni drzew; zbyt wielka liczba zakonnic podobna jest do dołu pełnego jaszczurek; rozproszenia podczas modlitwy są gorsze od stada koni; sama modlitwa podsuwa obraz żółwia albo jeża, bo chowają się w sobie; diabeł natomiast, gdy się go pokona, bije się rękoma po głowie ze złości!

3.6. GENIUSZ JEJ ŻYCIA

Wielkość Teresy nie zawiera się, oczywiście, w jej stylu ani dowcipie, ale w jej świętości. To geniusz jej własnego życia, życia przeżywanego całkowicie i totalnie dla „Jego Majestatu”, jest tym, co przemienia każdą z zapisanych stron. Teresa zapewne wyróżniłaby się jako kobieta i pisarka na każdej

innej obranej przez siebie drodze życia; ale tamto życie nie zostałyby przemienione przez jej świętość czy promiennosc jej intymnej przyjaźni z Bogiem. A w ostatecznym rozrachunku tylko to się liczy.

Teresa została obdarowana jak mało kto, żyjąc w obecności żywego Boga, odnalezionego w ukrytych głębiach jej własnej duszy; rozmawiając z Nim, słuchając Bożych tajemnic, uczestnicząc w intymnej komunii Bożego życia. Jej pisma są wielkie nie dlatego, że mówią nam o Teresie, ale dlatego, że mówią nam o Bogu i Jego działaniu w każdej duszy. Teresie dana została łaska doświadczenia tajemnic Bożych, ale także łaska zapisania tego, co widziała i słyszała.

Odkrywając sekretne głębie własnej podróży duchowej, Teresa zbudowała pewien model intymności z Bogiem, który odtąd pomaga innym w ich wędrówce duchowej. Usiłując pojąć to, czego doświadczała, z wielkim wyczuciem psychologicznym opisała sposoby i schematy ludzkich odpowiedzi na bezpośrednie działanie Boga. Pocieszenia, strapienia, niebezpieczeństwa, znaki, lekcje tak boleśnie wyuczone stały się teraz zasadami rozeznania dla tych wszystkich, którzy obrali drogę modlitwy i kontemplacji.

SPIS TREŚCI

Skróty dzieł świętej Teresy ■ 6

Przedmowa ■ 7

Chronologia ■ 11

Wczesne lata ■ 11

Życie zakonne (1536–1561) ■ 12

Życie założycielki nowego Karmelu (1562–1582) ■ 13

Pośmiertnie ■ 15

Pisma świętej Teresy z Ávila ■ 17

Rozdział 1. Kobieta z misją ■ 19

1.1. Niepokoje religijne ■ 21

1.2. Nowe serce, nowy duch ■ 23

1.3. Służba z miłości ■ 25

Rozdział 2. Kobieta swoich czasów ■ 27

2.1. „Zawsze bardziej ceniłam cnotę niż pochodzenie” ■ 28

2.2. Żydowskie pochodzenie ■ 30

2.3. Wyzwanie społeczne ■ 31

2.4. Nowa droga ■ 33

Rozdział 3. Teresa jako pisarka ■ 35

- 3.1. Pisarstwo dorywcze ■ 36
- 3.2. Pisała tak, jak mówiła ■ 37
- 3.3. „Nie jestem stworzona do pisania” ■ 39
- 3.4. Pisanie dziesięcioma rękami ■ 40
- 3.5. „Będę musiała skorzystać z pewnego porównania” ■ 43
- 3.6. Geniusz jej życia ■ 44

Rozdział 4. Co Teresa napisała ■ 47

- 4.1. *Księga mojego życia* ■ 48
- 4.2. *Sprawozdania duchowe* ■ 51
- 4.3. *Droga doskonałości* ■ 54
- 4.4. *Zamek wewnętrzny* ■ 59
- 4.5. *Księga fundacji* ■ 64
- 4.6. *Rozważania o Pieśni nad pieśniami* ■ 66
- 4.7. *Wizytowanie klasztorów* ■ 69
- 4.8. *Konstytucje* ■ 70
- 4.9. *Wołania duszy do Boga* ■ 72
- 4.10. *Odpowiedź na wyzwanie* ■ 74
- 4.11. *Satyra* (Ocena czterech pism duchowych) ■ 75
- 4.12. *Poezje* ■ 76
- 4.13. *Listy* ■ 79

Rozdział 5. Żywa księga ■ 85

- 5.1. „Wielce mnie ta książka ucieszyła” ■ 86
- 5.2. Pismo Święte ■ 87
- 5.3. „Zdumiewali się spowiednicy” ■ 89
- 5.4. Znajdowanie rozwiązań ■ 90
- 5.5. „Jego Majestat zawsze był moim nauczycielem” ■ 92
- 5.6. Inne wpływy ■ 93

Rozdział 6. Wybrane tematy ■ 97

- 6.1. „Bóg sam wystarczy” ■ 98
- 6.2. Dobry Jezus ■ 100
 - 6.2.1. Świadczenie o Chrystusie ■ 103
- 6.3. Brama do zamku ■ 105
 - 6.3.1. Modlitwa skupienia ■ 108
 - 6.3.2. Modlitwa kontemplacyjna ■ 110
 - 6.3.3. Córa Kościoła ■ 111
- 6.4. Modlitwa i życie ■ 113
 - 6.4.1. Chodzenie w prawdzie ■ 115
- 6.5. Cała chwała wewnątrz ■ 117
 - 6.5.1. Boskie towarzystwo ■ 119
- 6.6. Niezłomne postanowienie ■ 120
 - 6.6.1. „Nieposkromiona córa pragnienia” ■ 124

Postscriptum ■ 127

Polecane lektury ■ 129